

WPROWADZENIE

Oddajemy w Państwa ręce tom czasopisma „Człowiek i Społeczeństwo”, który ma szczególny charakter. Jest on poświęcony strategicznemu myśleniu o kulturze jako istotnym składniku rozwoju regionu. Dziedziną, w której mieszczą się zawarte w tomie teksty, określa się dziś dział dociekań dotyczących kultury podejmujący studium teoretycznych i praktycznych aspektów polityk kulturalnych funkcjonujących w ramach państw, regionów, miast i społeczności lokalnych. Kontekstem dla przedstawianej publikacji są badania prowadzone w Wielkopolsce w roku 2010, które posłużyły do sformułowania propozycji dokumentu strategicznego w dziedzinie kultury dla Województwa Wielkopolskiego. Przygotowany na zlecenie Samorządu Województwa Wielkopolskiego projekt Programu rozwoju kultury w Wielkopolsce na lata 2011–2020 służyć może nie tylko wprowadzaniu w życie konkretnych rozwiązań na rzecz społeczności Wielkopolski, lecz, mamy nadzieję, stanie się również źródłem inspiracji i refleksji, także krytycznej, polemicznej, dotyczącej formułowania dokumentów strategicznych dla potrzeb sektora kultury w Polsce, dziedziny polskiej polityki kulturalnej, która potrzebuje konsekwentnie wprowadzanych zmian i trwałych rozwiązań systemowych. Publikacja jest efektem pracy zespołu osób związanych z Instytutem Kulturoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza i jednym z pierwszych osiągnięć Regionalnego Obserwatorium Kultury UAM, centrum badawczego powołanego jesienią 2010 roku¹.

W skład tomu wchodzi dwa zestawy tekstów. Do pierwszej grupy należą artykuły prezentując wybrane zagadnienia z dziedziny kultury w kontekście regionu, są one wynikiem diagnozy prowadzonej w oparciu o literaturę, dokumenty i studia zastane przez zespół badaczy zaangażowanych w przygotowywanie strategicznego dokumentu dla Wielkopolski. Teksty te stanowią kontekst dla badań ilościowych i jakościowych, których wyniki prezentowane są w drugiej części tomu. Wśród zagadnień poruszonych w części pierwszej znalazły się m.in.: etos i system wartości tradycyjnie zakorzenionych w społeczności regionu, stan finansów przeznaczonych na

---

¹ Znaczna część badań prezentowanych w ramach niniejszego wydawnictwa realizowana była w ramach projektu „Kulturalne potencjały i deficyty miast powiatowych” współfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Kultury w roku 2010.

kulturę w regionie, przykłady najważniejszych zjawisk z zakresu życia kulturalnego, teatr alternatywny potraktowano jako przykład jednej najbardziej charakterystycznych dziedzin współczesnej kultury oddziałującej na świadomość społeczności lokalnej. Wśród dziedzin objętych refleksją znalazły się ponadto problemy dynamiki zmian na uczelniach artystycznych, które mają znaczenie dla regionu. Szczególną uwagę poświęcono również społecznym aspektom projektów kulturalnych oraz zagadnieniom związanym z edukacją kulturalną. Sprawa mobilności i skracania dystansu ze względu na miejsce zamieszkania uczestnika kultury stała się również pretekstem do powstania jednego z prezentowanych w tomie artykułów. Za istotne uznano również zagadnienia kultury obywatelskiej i międzysektorowej współpracy kulturalnej, czyli warunków dla współdziałania publicznych, prywatnych i obywatelskich podmiotów w dziedzinie aktywności kulturalnej. Uwadze jednego z autorów nie umknęła kwestia jakości informacji i promocja kultury w regionie.

Przedstawiane studium w swej części diagnostycznej nie jest w stanie wyczerpać spectrum wszystkich zjawisk zachodzących w kulturze regionu. Warto zatem w tym miejscu zwrócić uwagę na kierunki, zagadnienia, które powinny się znaleźć w zakresie dalszych badań. Szczególną uwagę warto poświęcić nieustannie rozwijającej się, nowatorskiej działalności plastycznej, muzycznej, filmowej, teatralnej, która konstytuować będzie coraz silniej działalność kulturalną nie tylko stolicy regionu, ale także mniejszych miast na terenie województwa. Podejmują ją zwłaszcza niezależni inicjatorzy. Działania wybitnych, poza i ponad instytucjonalnych jednostek, liderów działań artystycznych i menedżerskich w tym obszarze zasługują na osobne i szczegółowe studium. Kulturotwórcza rola Poznania i jego profesjonalnych środowisk artystycznych jest przy tym nie do przecenienia. Narzędziem oddziaływania, stymulowania twórczości i aktywności społecznej w dziedzinie kultury, nie są zresztą wyłącznie historycznie ustabilizowane instytucje edukacyjne podejmujące od dziesiątek lat działania z zakresu edukacji artystycznej: artystyczne szkoły wyższe, uniwersytety. Kształcenie kreatywnych postaw uczestników kultury rozlało się poza ten system i działa równolegle w przestrzeni nowych inicjatyw prywatnych i społecznych. Istotnym instrumentem – nie tylko komunikacji, ale przede wszystkim kształtowania postaw w dziedzinie społecznie pojmowanej kultury – są dziś nowe media, zwłaszcza Internet. Z tymi narzędziami powiązane jest powstawanie nowych praktyk kulturowych. Dostrzegamy również sporą ilość nowych form uczestnictwa w kulturze, w zakresie praktyk symbolicznych na styku sportu, zabawy, lokalnych obyczajów. Te zagadnienia wymagają dalszego monitorowania, jako że praktyki w tym zakresie mogą w przyszłości przesądzać o dynamice życia kulturalnego w Wielkopolsce. Ten

aspekt przemian form komunikacji kulturowej, związany z rewolucją informacyjną wymaga szczególnej uwagi w nadchodzących latach.

Druga część tomu poświęcona jest kilku zasadniczym aspektom badań realizowanych na potrzeby strategicznego myślenia o kulturze w regionie. Prezentowane są wyniki badań sondażowych poświęconych ofercie kulturalnej oraz znaczeniu kultury dla respondentów pochodzących z miast powiatowych Wielkopolski. Szczególną uwagę w tej części tomu zwrócono na potencjały i deficyty miast powiatowych rozpoznawane z pomocą metod jakościowych, przede wszystkim zogniskowanych wywiadów grupowych. W tomie prezentujemy również przykładowe rozwiązanie dotyczące analizy SWOT, tak często stosowanej w zakresie strategii, również na rzecz kultury. Finalny komponent części tomu poświęcony badaniom na rzecz formułowania programu strategicznego, w którym określono cele, priorytety i kierunki działania rekomendowane podmiotom kształtującym politykę kulturalną w regionie. Książkę zamyka tekst poświęcony pojmowaniu kultury jako kapitału, artykuł uwrażliwiający na rolę języka używanego dla opisanego zjawiska z zakresu polityki kulturalnej.

Warto w tym miejscu zauważyć, że odrębny regionalny program strategiczny w dziedzinie kultury ma, zgodnie z przepisami prawa, charakter fakultatywny. Należy zatem docenić te władze samorządowe województw, które podejmują inicjatywę w tym zakresie.

Już na początku pracy nad programem strategicznym dotyczącym kultury pojawiło się szereg pytań i wątpliwości:

- kto jest adresatem programu?
- do czego jest on potrzebny?
- czy badania oraz inwentaryzacja stanu posiadania w dziedzinie kultury oraz opinii na temat jej funkcjonowania może się przełożyć na oczekiwane zmiany?
- jak wprowadzać te zmiany?
- jak sprawić, by pewna teoretyczna zbieżność programów strategicznych dla kultury stworzonych dla Poznania, Metropolii Poznańskiej, a także w związku ze wcześniejszymi staraniami Miasta o tytuł ESK 2016 oraz Programu dla Województwa Wielkopolskiego, przełożyła się na uzgodnienie wspólnych celów i rzeczywistą współpracę? Jak uzgodnić strategie podejmowane przez różne podmioty samorządów terytorialnych działających w jednym województwie?

Warto także wspomnieć o perspektywie, jaka została przyjęta dla samego oglądu i badania kultury. W dokumencie nie ma schematycznego podziału na instytucje kultury i ich grupy (muzea, biblioteki, domy kultury, teatry, filharmonie, chóry). Nie rozpatrujemy też osobno znaczenia organizacji społecznych i przedsiębiorstw działających w sektorze kultury. Stara-

my się postrzegać kulturę w jej szerokiej definicji oraz nie zamykać jej w statystykach sektorowych. Kultura ma przede wszystkim wymiar społeczny, a to znaczy, że spełnia (z pewnością – może spełniać) też wiele ważnych zadań rozwojowych. Nie znaczy to, że można ją instrumentalizować. Jednak potencjał i wielka potrzeba odgrywania przez instytucje i organizacje kulturalne aktywnej roli w rozwoju jednostek, edukacji, definiowaniu potrzeb i pomocy w rozwiązywaniu problemów społecznych i cywilizacyjnych – jak choćby zdolność komunikowania się, aktywizacji osób pozostających na skraju społeczeństwa – stanowi wielkie wyzwanie oraz przestrzeń do zagospodarowania. Działalność artystyczna realizowana na najwyższym poziomie może dawać zarówno jednostkom, jak też, sumarycznie, społeczeństwu nowe sensory, inspirację do nowatorskich działań. Istotnie wzbogaca wyobraźnię osób, ich kreatywność, wspomaga twórcze rozwiązywanie problemów. Te szanse skłaniają do podejmowania odważnych działań w celu tworzenia mechanizmów dla konkurencyjności i podnoszenia jakości w wielu wymiarach życia w regionie.

Ważne jest, by tam, gdzie niezbędny jest przede wszystkim profesjonalizm artystyczny czy menedżerski, tworzyć mechanizmy wzmocnienia wiedzy i umiejętności, skuteczności, poprawiania jakości pracy osób w organizacjach. Z kolei wspieranie kultury obywatelskiej, czyli oddawanie pola organizacjom pozarządowym, wzmocnianie ich oraz finansowe i infrastrukturalne wspieranie, jest jedynym sposobem wzrostu aktywności społecznej, podnoszenia jakości życia i zadowolenia obywateli.

Istnieje zasadniczy problem w tworzeniu programu regionalnego (i to w każdej dziedzinie). Polega on na tym, że prowadząc badania, wyciągając z nich wnioski, tworzymy rekomendacje dla samorządu wojewódzkiego. Samorząd ten jednak nie ma realnie pełnego władztwa w zakresie jego realizacji. Mówimy np. o konieczności unowocześnienia działania bibliotek, podczas gdy zarządowi województwa wielkopolskiego podlega formalnie tylko jedna biblioteka: wojewódzka, przy łącznej liczbie blisko 800 bibliotek publicznych i ich filii w całej Wielkopolsce. Wynika to z obowiązku ustawowego prowadzenia tych instytucji przez gminy i powiaty.

Czy zatem na poziomie regionalnym powinniśmy podejmować próby zmian w obszarach, które tylko w niewielkim zakresie podlegają władztwu samorządu regionalnego? Przecież w projektowaniu i realizowaniu strategii celem są pozytywne zmiany i o skuteczność ich wprowadzania. Może warto więc pozostawić np. obszar bibliotek Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego (nowelizacje ustaw, program narodowy Biblioteka+) albo zaradnemu burmistrzowi lub staroście potrafiącemu wprowadzać pozytywne zmiany pomimo niedoskonałości prawa?

Należy, niestety, zakładać zasadniczo długotrwałą niemożność wprowadzania zmian ustawowych, które w obszarze kultury nie dokonały się w sposób zasadniczy. Nie wystarczą też same przykłady dobrych praktyk i sukcesów realizowanych indywidualnie w różnych gminach, gdyż bez promowania i ich instytucjonalizowania często kończą swój żywot wraz z końcem kadencji wprowadzających je liderów. Mimo niepełnego władztwa, samorząd wojewódzki powinien dążyć do tego, by w zakresie kultury Wielkopolska realizowała szeroko pojęty regionalny program, dotyczący nie tylko marszałkowskich instytucji kultury, renowacji zabytków i wojewódzkich konkursów ofert dla organizacji pozarządowych.

Polityka ta polegać może właśnie na dowartościowywaniu, wspieraniu i multiplikowaniu dobrych praktyk w regionie, co leży w kompetencjach, możliwościach i interesie samorządu wojewódzkiego i szerzej – Wielkopolan.

Dlatego głównymi postulatami do samorządu wojewódzkiego w zakresie polityki kulturalnej będą: tworzenie płaszczyzn dialogu, wymiany doświadczeń, promowania dobrych praktyk, podejmowania jak najszerszej współpracy oraz tworzenia mechanizmów i instytucji utrwalających tę współpracę, a także mechanizmów inspirujących zaangażowanie budżetowe na rzecz zmian podmiotów chcących współpracować. W systemie, w którym samorządy powiatowe i gminne nie podlegają wojewódzkiemu, nie istnieją możliwości wymuszenia współpracy. Dlatego projekty realizowane w jej ramach muszą zawierać elementy dopingujące i motywujące (sieci współpracy, konkursy, wyróżnienia dla zespołów osób) i idącej za nimi wiedzy czy promocji podmiotów uczestniczących w projektach, będące zyskiem podmiotów z tej współpracy.

Warto przywołać w tym miejscu metaforę „trzech zegarów” Ralfa Dahrendorfa, autora opisującego „rewolucję” w Europie Wschodniej, przeświadczonego o nieuchronności nierównego tempa reform na różnych poziomach życia społecznego:

Najszybciej bije zegar prawników i polityków, którzy są w stanie uchwalić nowe konstytucje i uregulowania prawne niemal w ciągu jednej nocy. Znacznie wolniej bije zegar ekonomisty, który potrzebuje więcej czasu, aby wprowadzić ręcznie sterowaną gospodarkę planową w koleiny wolnego rynku. Najwolniej bije „zegar społeczeństwa obywatelskiego”, który odmierza prędkość zmian w niewidzialnej gołym okiem sferze dziedzictwa kulturowego. To opóźnienie w sferze kulturowej stanowi przyczynę znacznej części zaskakujących opóźnień i frustracji, które towarzyszą reformom w państwach postkomunistycznych².

² P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Znak, Kraków 2007, s. 44.

Kryzys gospodarczy w Europie może sprzyjać zmniejszeniu zapóźnień, jeśli wymusi przewartościowanie dotychczasowego myślenia i praktyk, potraktowany zostanie jako szansa na wydobywanie się z utartych kolein instytucjonalnych i mentalnych³.

Krytyk zarzuci, że przygotowany program da się zaaplikować w dużej mierze w kilku innych województwach, gdyż specyfika regionalna nie została w nim zbyt mocno uwypuklona. Owszem – większość problemów i wyzwań w zakresie edukacji kulturalnej, sposobów finansowania kultury i zarządzania nią ma miejsce w takim samym zakresie w całym kraju, wciąż stanowiąc bagaż minionego systemu i niedokończonych reform. Tu pojawić się też musi pytanie o etos Wielkopolski: deklarowany, postrzegany od wewnątrz i z zewnątrz czy też faktycznie funkcjonujący? Chcielibyśmy bardzo, by można było mówić o wciąż żywym etosie Wielkopolan. By tak się stało, nie wystarczą deklaracje programowe ani powierzchowne próby odróżnienia się od innych regionów. Wyjątkowy etos brania spraw w swoje ręce, porozumiewania się mimo różnicy interesów może zweryfikować się m.in. podczas realizacji tych strategicznych założeń.

Przedstawiona Państwu publikacja została przygotowana przy współpracy Fundacji Kultury Polskiej, pracowników Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, Regionalnego Obserwatorium Kultury UAM, m.in. kulturoznawców, socjologów, etnologów, ekonomistów i praktyków zarządzania kulturą, a także konsultowana w gronach eksperckich. Chcielibyśmy, by w tej postaci miał charakter materiału do dyskusji i została poddana jeszcze szerszym konsultacjom społecznym. Naszym zdaniem wyłaniający się z publikacji program dla regionu osiągnie zakładane cele jedynie w wyniku podjęcia bardzo szerokiej, ale ukierunkowanej współpracy samorządów, instytucji kulturalnych, oświatowych, organizacji pozarządowych, a także przedsiębiorców działających w tym obszarze. Ten dialog będzie bardzo trudny, gdyż zakłada konieczność konfrontacji i utarcia się na pierwszy rzut oka sprzecznych interesów oraz przeprowadzenia ważnych i potrzebnych, ale trudnych reform i zmian. Należy go prowadzić z pełnym szacunkiem odmiennych poglądów, jednak z nastawieniem na osiągnięcie celów.

Marcin Poprawski, Przemysław Kieliszewski

---

³ Rozwinięcie tego zagadnienia, zwłaszcza w dobie dotkliwych cięć budżetowych odnaleźć można w publikacji *Instytucje kultury w czasach kryzysu*, J. Sójka, P. Kieliszewski, P. Landsberg, M. Poprawski (red.), Poznań, 2009.